

Z pozůstalosti Josefa ZMEŠKALA

Neznámá korespondence Josefa Bohuslava Foerster a Josefa Zmeškala

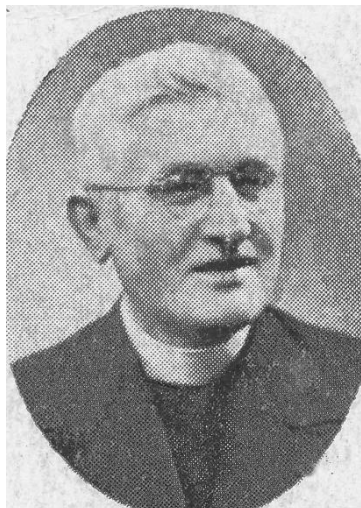
Předkládáme dnes veřejnosti první část unikátní a dosud neznámé korespondenční pozůstalosti profesora PhDr. Josefa Zmeškala. Osobnost Zmeškala a jeho životní osudy již byly na stránkách školy zveřejněny v důkladné studii. Jeho kolekce bohaté korespondence však dosud nebyla zpracována a publikována. Tento soubor mnoha dopisů, korespondenčních lístků a pohlednic shromáždil a katalogizoval bezprostředně po Zmeškalově smrti PhDr. Ota Fric. Narodil se 1901 v Praze, vystudoval český, francouzský jazyk a hudební vědu na Karlově univerzitě. V letech 1928–1948 mimo jiné vyučoval na gymnáziu v Kroměříži a osobnost Zmeškala jistě dobře znal. Z dosud ne zcela vyjasněných důvodů shromáždil korespondenci zemřelého, kterou měl ve vlastnictví jeden z profesorů arcibiskupského gymnázia a také pátral po hudebních rukopisech, které po sobě Zmeškal zanechal. Prozkoumal i knihovnu kůru sv. Mořice, kde byl Zmeškal dlouholetým ředitelem. Hledal rukopisy, které měl Zmeškal ve vlastnictví, mimo jiné, jak bude prokázáno i Josefa Bohuslava Foerster. Toto pátrání podnikl již v roce 1944, necelý půlrok po Zmeškalově smrti, ale nebyl úspěšný. Partitury nebo dedikované rukopisy skladeb se nenašly. Fric soubor dopisů zkatalogizoval a až do své smrti v roce 1988 se k nim nevracel.

Tato studie, která pozůstalost zpracovává, nevede k přepracování životopisu Josefa Zmeškala, ale vrhá nové světlo na jeho pedagogickou a editorskou minulost. Autor studie našel bohatou kolekci dopisů Zmeškala s Josefem Bohuslavem Foersterem, ale i s mnoha dalšími skladateli a hudebními interprety té doby. Jde především o rozsáhlou korespondenci s Bedřichem Wiedermannem z let 1908-1941, dále s M. Urbánkem, V. Šindlerem, Treglerem, Axmanem a mnoha dalšími. Zmeškalova osobnost se ve světle těchto dopisů proměňuje z duchovního a pedagoga na mimořádného editora celé řady hudebních skladeb soudobých skladatelů národního významu. Na přítele a rádce, kterého spojuje s řadou umělců hluboká duchovní spřízněnost a náboženské cítění.

Je třeba předeslat, že výzkum korespondence, například s J. B. Foersterem mohl probíhat v jednostranné formě. Byly tedy zkoumány dopisy Foerster a Zmeškalovi. Je to proto, že Foersterova pozůstalost je jednak velká, jedná se o stovky zachovaných dopisů, a také není zatím běžně poskytována ke studiu. Důvodem je stále probíhající proces systematické evidence umělcovy korespondence. Dosažitelnost a vyhledání Zmeškalových dopisů Foersterovi je tedy přinejmenším problematické a čeká na další badatele. Nicméně, i jednostranná komunikace poskytuje přesný obraz vztahu. Duchovního, profesního i lidského mezi dvěma umělecky produktivními lidmi. Navíc lze z odpovědí profesora Foerster a mnoha dalších oprávněně dedukovat, čím se v daných letech zabývali, jaké umělecké a osobní problémy řešili.

Zmeškalův životopis byl již v edici Pedagogové a prefekti uveřejněn¹, ale pro pochopení určitých dějinných úseků jej ve zkrácené formě zrekapitulujeme. Podobně i životopis Josefa Bohuslava Foersterera.

P. Josef ZMEŠKAL

Narodil se 14. 12. 1885² v malé obci Nahošovice na Přerovsku do zbožné, katolické rodiny. Byl poslední ze tří dětí, měl dva sourozence, jeden z nich byl od narození mentálně postižený. Jeho synovec ve svých vzpomínkách uvádí³, že Zmeškalův otec zemřel, když chlapec končil základní školu. Matka se znova vdala za muže jménem Tománek, který s nevlastními syny zrovna nevycházel, a proto byl mladý Jožka poslán na studia do vzdálené Kroměříže. Nevíme, nakolik je tato rodinná legenda pravdivá, ale o postiženého Františka se nejdříve starala rodina synovce P. Josefa, posléze byl přemístěn do ústavu pro mentálně postižené. Josef jej tam často navštěvoval.

Po absolutoriu bohosloví v Olomouci v roce 1909 byl poslán coby prefekt na svůj domovský středoškolský ústav, Arcibiskupský seminář v Kroměříži. Po roce odchází na filozofickou fakultu ve Vídni a mimo jiné zde také završil své hudební vzdělání. Už v „malém semináři“⁴ byl fundatistou kůru sv. Mořice, členem sboru, který založil jeho spolužák a doživotní přítel Valentin Šindler. V Olomouci uzavřel přátelství s varhanním virtuosem Bedřichem Wiedermanem a ve Vídni studoval hudbu u dr. Stanovského. Postupem času a pilným studiem se z něj stal nejenom vynikající interpret, ale také skromný komponista, a především věrný zastávce ceciliánské reformy v církevní hudbě. V semináři tento směr ostatně prosazoval další slavný hudebník, profesor Holain, ale se Zmeškalem se prakticky nesetkal, byl o generaci starší a zemřel na prahu Zmeškalovy učitelské kariéry. Ten do svého úřadu učitele naplno vstupuje v roce 1920, kdy mimo jiné přebírá velmi důležitou a prestižní pozici ředitele kůru sv. Mořice po slavném a legendárním dr. Dosoudilovi. Tuto funkci bude nadále zastávat plných 23 let.

V ústavu vyučuje češtinu, latinu a zpěv, pracuje s mládeží, vede sbor. Nadějnou kariéru zastaví v roce 1921 těžká nemoc. Léčí se střídavě v tuberkulózním sanatoriu v Jevíčku a pokouší se pracovat. Teprve v polovině 20. let se naplno vrací do pedagogické i hudební praxe, s popřením lékařské prognózy, která mu přisuzovala už jen pouhé dva roky života.

Období konce 20. let a 30. léta byla pro Zmeškala časem plodné práce a styků nejenom s mládeží. Zve do Kroměříže talentované české skladatele a uvádí na scénu jejich chrámovou hudbu. Kroměříž se seznamuje s Foersterem, Wiedermannem, Třasoněm, Dr. Štědrněm,

¹ www.agkm.cz/historie/pedagogové a prefekti

² Přesné datum narození je 13. prosinec. O den později, jak bylo zvykem, byl pokřtěn. Proto se v různých pramenech vyskytují oba daty nepřesně jako data narození.

³ Rozhovor s pamětníkem J. Zmeškalem, synovcem P. Zmeškala. Audionahrávka, 23. 9. 2020. Archiv autora

⁴ Malý seminář byl zaužívaný dobový termín pro Arcibiskupský chlapecký seminář a pozdější gymnázium v Kroměříži

Axmanem, Treglerem a mnoha dalšími. Na kůru sv. Mořice i v hudebních produkcích jeho studentského sboru zazní mše Treglerovy, Pickovy, Říhovského, Fibicha, Foerster, Herleho, Kromolického, Skopa, Kocha a dalších. Řadě skladatelů prokazuje četné editorské služby, s mnohými pracovní vztah přerostl v hluboké přátelství. To bude případ vztahu Foerster – Zmeškal. Mnozí čeští skladatelé té doby se naučili, že jestliže chtějí své dílo úspěšně uvést na Moravě, musí požádat o intervenci Zmeškala. Vytvořil 60členný chrámový sbor, jehož členy byli dílem studenti gymnázia a dílem jeho známí z města a okolí. Velmi přátelsky vycházel s dirigentem Moravanu Eugenem Třasoněm, který mu rád a ochotně často vypomáhal na společných koncertech. Mimo to učí, pracuje s mládeží jako prefekt a nezapomíná být hluboce laskavým člověkem. Jeho synovec v rozhovoru vzpomínal, že rodiče rozhodli, že se také bude věnovat kněžství. P. Josef Zmeškal slíbil, že se svého synovce a jmenovce přes prázdniny ujme. Rychle ovšem zjistil, že malý chlapec nemá ke studiu příliš vřelý vztah a na kněžství to s ním také nevypadá. A tak s mladým příbuzným alespoň chodil na ryby, které pak sám pekl k večeři.⁵

V osudovém roce pro skomírající Československou republiku se Zmeškal společně se studenty semináře zúčastnil mobilizace. Tuto neznámou informaci o účasti katolických studentů a učitelů na zamýšlené obraně vlasti nenajdeme ani v dokumentaci školy ani v archivech. Dokládá ji právě jeden z dopisů J. B. Foerster Zmeškalovi, kde tuto událost zmiňuje.

Rok 1940 je v mnohém pro Zmeškala přelomový. Dosavadní ředitel semináře Dr. Zeno Jockl odešel na odpočinek. Členové sboru spontánně navrhovali do této funkce právě Zmeškala. Tomu se do této zčásti politické a velmi organizačně náročné funkce příliš nechtělo. K hlasům kolegů profesorů se ale přidali i studenti a Zmeškal nakonec souhlasí. Jenže se fatálně a náhle zhoršil jeho zdravotní stav. V relativně mladém věku po přechozené těžké chřipce Zmeškalovi lékaři diagnostikovali leukémii. Akutní hrozbu smrti ještě odvrátil, ale další rok byl pro něj velice těžký. Seminář a gymnázium bylo násilně zabráno německou brannou mocí, musel řešit ubytování svoje i svých chovanců. Choroba udeřila znovu a v nejlepším věku 57 let 19. 5. 1943 zemřel. Pohřeb řídil světící biskup Zela a průvodu na kroměřížský hřbitov se zúčastnilo přes 130 kněží. Foerster nesl smrt svého přítele velmi těžce. V krátké době dvou let přišel o přítele sochaře Bílka a o moravského druha P. Zmeškala. Zmeškal byl na smrtelném loži ještě vyznamenán čestným kanonikátem kroměřížské kapituly.

⁵ Synovec Josef se celý život věnoval povolání profesionálního řidiče

Zmeškal sedící ve spodní řadě druhý zleva. Rok 1942. Archiv autora

Josef Bohuslav FOERSTER

Josef Caspar Franz Förster⁶, hudební skladatel, pedagog, spisovatel a hudební kritik se narodil 30. prosince 1859. Vyrůstal v hudebním a intelektuálním zázemí, jeho otec byl přední osobností pražského hudebního života. Jako ředitel kůru sv. Vojtěcha brával s sebou malého syna a není divu, že ten již v 9 letech hrál na klavír tak dobře, že začal navštěvovat klavírní ústav Celestýna Müllera. Tatínek Josefa byl také předním reformistou chrámové hudby v duchu ceciliánského hnutí a možná právě po něm zdědil mladý Josef poněkud konzervativní pohled na svět. Josefova rodina byla světem mužů, otec učil na pražské konzervatoři a stal se členem Akademie věd, ale matka Marie také nebyla bez hudebního vzdělání. Josef Bohuslav Foerster vzpomínal na pěkné, harmonické dětství v Pštrossově ulici na Novém

městě mezi sourozenci, kterých měl pěknou řádku. Marie, Anna, Božena a Viktor, všichni byli hudebně nadaní. Viktor se ovšem bude později věnovat poněkud jinému druhu umění, stane se z něj malíř, a především výjimečný mozaikář, což byla výtvarná technika, kterou v Praze mnoho umělců neumělo. Ostatně, Josef se sám časem vypracoval na velmi slušného malíře a ani tento druh umění mu tedy nebyl cizí. Od dětství však miloval hudbu, jistě se řídil i rodičovským příkladem. Na prázdniny jezdil do Osenice, kde jej jeho dědeček přiučoval hře

⁶ Zdroj obrázku: https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Bohuslav_Foerster

na violoncello. Brzo jej však ovládla varhanní hudba, měl také výborného učitele. Docházel k Josefu Janu Baptistovi Cainerovi, varhaníkovi z chrámu sv. Mikuláše.

Léta dospívání pokračovala pro Foerster v příjemném plynutí času, ukázal se být nadaným studentem, kterému nedělaly problém ani cizí jazyky. V letech 1871–1875 absolvoval gymnázium a pokračoval ve studiu na vyšší reálce. Mladý Foerster komponuje vlastní skladby a díky všestrannému vzdělání se začíná poohlížet po prostředí žurnalistiky. Roku 1878 však náhle umírá matka a v témže roce ukončuje reálku. Otec měl velké pochopení pro synovu tvorbu, ale nepřál si, aby se hudbou živil profesionálně. Foerster tedy začíná studovat chemii na německé technické škole. Jeho rané kompozice jsou spíše depresivní, nepochybně nesl smrt maminky velmi těžce.

O rok nato se definitivně rozchází se světem techniky a rozhoduje se pro hudební dráhu. Vstupuje na pražskou varhanickou školu a má štěstí na učitele. Vyučuje ho Adolf Průcha, varhaník a hudební skladatel, František Blažek, hudební teoretik a pedagog nebo František Zdeněk Skuherský, skladatel a hudební teoretik.

V roce 1882 zahajuje profesní dráhu hudebníka a také glosuje soudobé umělecké dění v několika periodických listech. Přebírá varhanickou funkci u sv. Vojtěcha, učí na malostranském a smíchovském reálném gymnáziu. V letech 1889–1892 je již ředitelem kůru v chrámu Panny Marie Sněžné. Upozornil na sebe několika články, kde se staví odmítavě k verismu, k pronikání hudebně dramatického pojetí do Národního divadla, podobně i operety jako divadelního žánru. Tento moderní směr byl diskutován v celé Evropě.

Seznamuje se s mladou sopranistkou Bertou Lautererovou, která získá angažmá v městském divadle v Hamburku. Po sňatku manželé žijí zde a Foerster se věnuje jak skladatelské, tak i žurnalistické a pedagogické práci. Později nevzpomínal na toto období příliš pozitivně. Vadil mu neustálý shon, spěch, termíny, které musely být splněny a pociťoval nedostatek času a soustředění na svoje vlastní kompozice. Přesto angažmá v Hamburku přinese jedno celoživotní přátelství. Je přítelem se stane Gustav Mahler, který v městském hamburském divadle pracoval jako klavírní dirigent. Období let 1893–1903, kdy Foerster žil a tvořil v Hamburku, bylo ve znamení instrumentálních skladeb, navazuje na Stabat mater (1891) nebo operu Debora z téhož roku. Postupně však instrumentální tvorba ustupuje písňové tvorbě. Jeho díla, která patří k vrcholu hamburského období, jsou však především orchestrálního nebo sborového žánru. Církevními kompozicemi, tak typickým pro jeho tvorbu, se v tomto období prakticky vůbec nevěnuje.

V letech 1901–1918 přichází angažmá manželky Berty ve Vídeňské dvorní opeře, kam za ní s malou časovou prodlevou odchází i Foerster. Ve Vídni učí, komponuje a píše hudebně kritické články. Získá profesorské místo na Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, pracuje pro list Die Zeit. Především díky Oskaru Nedbalovi⁷ pořádá řadu koncertů a jeho oblíbenost a popularita roste. Roku 1912 se stává starostou Pěvecké župy vídeňské, 1913 čestným členem spolku Lumír. Vídeň Foerstra přijala přívětivě a tato epocha je bezesporu jeho uměleckým

⁷ Oskar Nedbal (1874–1930), významný český hudební skladatel, dirigent a violista. Byl Foersterovým přítelem a v době jeho pobytu ve Vídni působil ve vídeňském symfonickém orchestru Tonkünstler.

vrcholem. Dokladem je jeho rozsáhlá tvorba, písňové cykly, dvě opery, symfonické básně a sborové kompozice a také společenské uznání. V roce 1905 se manželům Foersterovým narodil syn Alfred. Manželka v roce 1913 ukončila divadelní kariéru a s koncem císařství se Foersterovi stěhují do nově vytvořené Československé republiky.

Umělce nečekaly nijak pozitivní začátky. Mnohými byl zpochybňován národní charakter jeho hudby, život v srdci habsburského mocnářství byl zneužíván k pochybnostem o jeho národní loajalitě. Nebude to ostatně naposledy, co bude Foerster vystaven podobným atakům. Obrany umělcových kvalit se rozhodně ujal Otakar Jeremiáš a Otakar Ostrčil. K podpoře národního moderního umění a obraně Foerstera byla při příležitosti umělcových 60. narozenin v roce 1919 založena Foersterova společnost. „*Foerstrova společnost v Praze ustavila se na valné schůzi 26. června 1919. Předsedou zvolen Otakar Ostrčil. Účelem jejím bude podporovati a šířiti hudební umění české, zvláště moderní beze všech zájmů stranických.*“⁸

Umělec učí na pražské konzervatoři, přednáší na filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde také obdrží čestný doktorát. Celkem třikrát byl zvolen rektorem Mistrovské školy pražské konzervatoře. Přesto tvůrčí radost i společenské uznání prostřídá tragická událost. V roce 1921 umírá náhle syn Alfréd na nenadálé horečnaté onemocnění. K umělcovým sedmdesátinám uspořádal Ostrčil⁹ cyklus pěti koncertů a uvedl jeho opery. Foerster skládá, publikuje, píše básně, vede rozsáhlou korespondenci a v roce 1931 přichází jedno z nejvyšších uznání. Je zvolen prezidentem České akademie věd a umění. Tuto funkci bude zastávat až do okupace. Měl zcela mimořádný rozhled nejenom v teorii hudby, ale také v dílech české a světové literatury. Miloval poezii, zhudebnil díla J. V. Sládka, K. H. Máchy a jako vůbec první také vybraná díla Rabindranátha Thákura. V dubnu 1936 umírá jeho žena Berta, a ještě téhož roku si bere za ženu Olgu Dostálovou-Hilkenovou. Ta zůstane po umělcově boku až do jeho smrti.

Období před okupací a Protektorát prožil Foerster v ústraní. Přestože byl relativně dobře hmotně zajištěn, projevuje v korespondenci roztrpčení před hmotnou nouzí, která pronásleduje umělce. Jeho díla však byla tištěna a vydávána, ať již písňová tvorba nebo chrámové sbory. Foerster byl prostě v mnoha českých a moravských městech žádán. Pokud mu zdraví dovolí, cestuje po vlastech českých společně se svou ženou Olgou, navštěvuje přátele a přijímá četné hosty. Těžkou dobu ztráty národní identity a okupaci v korespondenci téměř neglosuje. Jednak již pro vysoké stáří a také jistě z opatrnosti. Nicméně ani po oslavě osmdesátých narozenin neztrácí nic ze svého mimořádného rozhledu a intelektu. Avšak na prahu vysokého věku není ušetřen osobních starostí a bolesti. Po těžké nemoci zemře Anna, poslední z dosud žijících sourozenců. Postupně také odcházeli přátelé, mezi nimi i Zmeškal. Foerster se s těmito strážněmi vyrovnával především hlubokou a neochvějnou vírou v Boha. V listopadu 1945 mu byl vůbec jako prvnímu českému hudebníkovi udělen titul Národního umělce. Ještě se dožije bolševického převratu a nová komunistická moc mu dá pocítit, jak jí vadí právě neochvějná Foersterova zbožnost. Ta se pochopitelně pojila s tradičnějšími a konzervativnějšími názory, které se do komunismu nehodily. A tak byl Foerster na konci svého života představován

⁸ Národní politika, 2. 7. 1919

⁹ Otakar Ostrčil (1879–1935), hudební skladatel a dirigent, šéf opery Národního divadla, první předseda Foerstrové společnosti v Praze

soudruhy spíše jako skladatel chrámové hudby, což do jisté míry kupodivu přežilo až do moderní doby. J. B. Foerster byl jistě člen české hudební moderny, ale bez výraznějších inovací. Vrcholný meditativní lyrik, plný náboženského mysticismu, milující varhanní kompozici. Ale také skladatel oper, pěti melodramat, písní, scénické hudby, klavírních a orchestrálních skladeb. Zemřel 29. května 1951.

Foersterova a Zmeškalova korespondence

Po nezbytném uvedení čtenáře do problematiky a vysvětlení významu obou mužů je možné přikročit k charakteristice vzájemné korespondence. Fricův seznam, chceme-li katalog z roku 1944 obsahuje 26 dopisů a 11 pohlednic a korespondenčních lístků s dosud neznámou korespondencí Foerstera Zmeškalovi. Z celého souboru se nepodařilo nalézt pouze 4 pohlednice, naopak v obálce s Fricovým souborem se objevily ještě dva dopisy¹⁰, které již Fric do katalogu nezařadil. Autor studie měl tedy k dispozici celkem 28 dopisů a 7 pohlednic, převážně z období roku 1937–1943.

Korespondence J.B. Foerster

číslo	druh	
1	pohlednice	24. 4. 30
2	dopis p.ob.	4. 6. 37
3	" "	10. 8. 37
4	" k.ob.	12. 12. 37
5	" "	3. 2. 38
6	" p.ob.	3. 4. 38
7	" "	4. 6. 38
8	kon. listek	28. 7. 38
9	dopis p.ob.	18. 12. 38
10	listek	13. 12. 38

ukázka originálu Fricova katalogu

Pro lepší orientaci budeme používat při označení dopisů jejich datum. Zmeškal byl totiž mimořádně pořádkumilovný a systematický, každý dopis označoval číslem, které označovalo počet kusů, které od konkrétního pisatele obdržel.¹¹ Foerster zase důsledně dodržoval dataci, čímž badateli hodně usnadnil práci.

Vzájemná korespondence začíná pohlednicí z roku 1930, která není ničím jiným, než pozdravem z cest.¹²

Není to lístek od Foerstera Zmeškalovi, protože adresa je psaná prokazatelně jinou rukou a pohlednice je podepsána řadou jmen. Obsahuje

i podpis profesora Josefa Kopala, pozdějšího významného romanisty a českého literárního historika a také Jana Kapistrána Vyskočila OFM. Je to zajímavý doklad toho, že se Foerster s tímto významným františkánem znal a stýkal.¹³ Foerster sám svůj podpis doprovodil krátkým notovým zápisem a podepsal se. Poté následuje sedmileté období, kdy jakákoliv vzájemná korespondence chybí. Je možné, že se blíže začali stýkat až po neurčené návštěvě Zmeškala v Praze, kdy se s Foersterem sešli, ale není vyloučené, že měli písemné kontakty i v dřívější době. Zmeškal měl především jasné své ediční plány a Foerster chtěl do nich zařadit. Oba muže spojovala zbožnost, zájem o tradiční pojetí chrámové hudby – Zmeškal byl také

¹⁰ Jedná se o dopis z prosince 1941 a další je z května 1943.

¹¹ Není vyloučeno, že značky s počtem kusů na obálkách pochází z pera O. Frice

¹² 24. 7. 1930

¹³ Životopis Vyskočila a jeho úloha při budování františkánského gymnázia viz www.agkm.cz/historie

příznivcem ceciliánského hnutí a je možné, že setkání zprostředkoval některý z přátel. Od roku 1937 je ale vzájemná korespondence pravidelná.

1937

Korespondence tohoto roku je ze strany Foerstera poměrně emotivní. Pravděpodobně v květnu navštívil Kroměříž a seznámil se s významnými muži města, mimo jiné s prof. Kozánkem¹⁴ a profesorem Hilgartnerem¹⁵. Oceňoval především úlohu Antonína Breitenbachera¹⁶, který jej provedl vzácnou zámeckou knihovnou. Společně se Zmeškalem navštívili i Hostýn a chatu na Bunči. Na Foerstera přátelské přijetí mimořádně zapůsobilo, stejně tak i příjemná atmosféra moravského města, do kterého zavítal i se svou ženou Olgou. Profesor Zmeškal vzal Foerstera na návštěvu malého semináře a Arcibiskupského gymnázia, seznámil ho s prostředím školy a několika pedagogy.

V dopise ještě Zmeškala oslovuje „vážený pane profesore“ a nepřidává pozdější obvyklé „carissime“. Je vidět, že se vzájemný vztah teprve rozvíjel. Nicméně, Foerster byl lyrik, muž, který cítil poezii a neváhal velmi emotivní projevy vsunout do korespondence: „*Prosím, abyste ráčil přijmouti za vše dík náš nejvroucnější a s ním ujištění naší upřímné úcty a celé oddanosti ... vypsati své dojmy nedovedeme, ale byly hluboké a nesmazatelné*“.¹⁷

Zdvořilá forma jistě patřila k tónu doby, ale Foerster ji vždy úzkostlivě dodržoval. Musíme mít na paměti, že dnes by takováto otevřenost a vřelost ve vzájemné konverzaci naznačovala důvěrný, přátelský vztah. Ale v době obou mužů byl i méně otevřený vztah často překrytý mimořádně zdvořilou formou. O vzájemně rostoucím přátelství nás tedy spíš přesvědčí osobní myšlenky umělce, popis jeho uměleckých záměrů, strážně a bolesti. Ty by jistě nesvěřoval papíru, pokud by adresát nepožíval výjimečné důvěry.

V prosinci téhož roku se Foerster zotavuje z ataku vážnější choroby. Je třeba vzít v potaz, že mu v této době bylo již 78 let, zatímco Zmeškal byl muž v plné síle, 52letý. Jistě však pro vzájemné přátelství hrálo roli Zmeškalovo kněžství, které vzbuzovalo přirozenou autoritu a respekt. Foersterova hluboká zbožnost bude jako zlatá nit proplétat jeho lidské vztahy se Zmeškalem až do konce jejich vztahu.

1938

Začátek roku byl pro Foerstera těžký. Stěžuje si, že „*celá vědra těžkých stínů dopadla zatím na moji cestu*“¹⁸. Jeho sestru Annu zasáhla smrtelná nemoc, těžce onemocněla i maminka jeho ženy Olgy. Nakonec zemřel i blíže neidentifikovaný přítel rodiny. Dubnový dopis je psán již

¹⁴ Dr. Karel Kozánek (1858–1941), hudebník, politik a právník, syn poslance Judr. Jana Kozánka, který se zasloužil o založení pěveckého sboru Moravan

¹⁵ Josef Hilgartner (1887–1974), historik sboru Moravan, hudebník a pedagog, od r. 1945 ředitel gymnázia v Kroměříži

¹⁶ Antonín Breitenbacher (1874–1937), pedagog Arcibiskupského gymnázia, archivář a knihovník zámecké knihovny Arcibiskupského zámku v Kroměříži

¹⁷ 4. 6. 1937

¹⁸ 3. 2. 1938

v podstatně optimističtějším tónu, v březnu Foersterovi opět krátce navštívili Kroměříž a tentokrát jsou pochvalně zmíněny i dvě kroměřížské restaurace „U Sedlárů“ a „U kuželek“.

V posledním dopise z tohoto roku najdeme prakticky jediný doklad vzájemného politického komentáře obou mužů. Foerster vyjadřuje údiv nad osobním zapojením Zmeškala a celého gymnázia při mobilizaci na obranu republiky před podepsáním mnichovské dohody¹⁹. Dopis obsahuje také zajímavou reflexi tehdejšího zklamání obyvatel země nad politickým řešením celého problému: „...*plně chápu bolestné prožívání těch těžkých dob, jež přinesly tak neočekávané věci a změny.*“²⁰

Vcelku rezervovaný komentář k tak dramatickým událostem, kterým musela Československá republika čelit. Nicméně, oba pánové, muži vyššího věku si byli jistě vědomi svých omezených možností, jakkoliv přispět k celospolečenským změnám. Na druhou stranu zřejmě nepodléhali defetismu některých, od kterých obyvatelstvo právem očekávalo rozhodný postoj. Ostatně Foerster dopis zakončuje pro něj dost typickým způsobem: „...*doufám, že Pán Bůh je s námi, a proto nepatřím k malověrným.*“²¹ V korespondenci z let okupace logicky nenajdeme již žádné další politické komentáře. Oba muži museli mít zkušenosti z činnosti protektorátních úřadů i gestapa a zejména Foerstrovi muselo být jasné, že dopisy mohou být kontrolovány. Listy z roku 1938 a některé z roku 1939 nesou na obálce²² nebo na listu hlavičku s textem: Prezident České akademie věd a umění. Těžko uvěřit, že by unikly pozornosti úřadů. Ovšem není bez zajímavosti, že ani jeden dopis z tohoto období nenese stopy zásahu nějakého cenzurního orgánu. Obálky kromě poštovního razítka nemají žádné další tisky nebo poznámky, nejsou otevírány dvakrát.

1939

V tomto roce se Zmeškalovi podařilo předvést kroměřížské veřejnosti Foersterovu mši v živém provedení koncertu Moravanu a části sboru studentů arcibiskupského gymnázia. Zmeškalovi, jako naprostému hudebnímu profesionálu se podařilo takové provedení, že jej v únorových dnech vysílal živě Český rozhlas. V těchto dnech, pod vedením Strany národní jednoty bylo cílem, aby občané pomnichovské republiky svůj život spojili s národními a křesťansko-katolickými hodnotami. A koncert autora, umělce, tolik spojeného s národním vědomím Čechů byl logickou volbou i pro Český rozhlas. Foerster byl Zmeškalem zván, aby se zúčastnil provedení koncertu v Kroměříži osobně, což s poukazem na zdravotní stav své ženy odmítl. Nicméně v březnovém dopise ubezpečuje Zmeškala, že jej poslouchal i se svou paní a vyjadřuje za provedení velké díky. Zejména oceňoval sborové hlasy a zcela mimořádný tenor, který se bohužel zatím nepodařilo spojit s konkrétním jménem.²³

¹⁹ Tato překvapující informace je jediná, která dokazuje angažmá pedagogů a studentů při obraně republiky. Žádné dochované archivní dokumenty tuto událost nezmiňují.

²⁰ 18. 12. 1938

²¹ tamtéž

²² Celý Fricův soubor se skládá z mnoha dopisů, pečlivě vložených do obálek s plnou adresou Zmeškala. Některé dopisy (je jich menšina), se však zachovaly bez obálek.

²³ 13. 3. 1939

Foerster se v tomto listu znova vrací do vzpomínek na své dvě předchozí návštěvy Kroměříže. V oslovení je patrná změna, začíná se objevovat např. „*Veledůstojný pane a drahý příteli*“. Vzpomíná mnohá jména lidí, které považoval za kroměřížské přátele nebo lidí, kterých si vážil. Ukládá Zmeškalovi, aby pozdravoval zejména profesora Hilgartnera, Eugena Třasoně²⁴, Dr. Kozánka, vzpomíná na již zemřelého dr. Breitenbachera, se kterým se seznámil těsně před jeho smrtí. Padlo poprvé i jméno Františka Vrobela.²⁵

Tyto údaje v dopisech dokazují význam Zmeškalovy osobnosti. Jednak jím zastávaný úřad ředitele semináře od r. 1940 znamenal prestiž, na kterou člověk jeho formátu příliš nedbal a zcela jistě si na ní nezakládal. Foerstrov komentář jsou spíše dokladem významu Zmeškalovy osobnosti jako autority duchovní a umělecké. Prakticky každý, kdo v uměleckém světě Kroměříže něco znamenal, se znal a stýkal s P. Zmeškalem. Byl navíc mužem, jehož umělecké renomé mělo výrazný přesah. Znali ho umělecké veličiny, mající význam pro celou zemi. A obraceli se na něj s úctou a uznáním. Je příznačné, že ač má město Kroměříž Vrobelovu ulici a Kozánkovu vilu, kněz Zmeškal jistě příliš známou osobností není.

V listopadu Foerster Zmeškalovi oznamuje úmrtí své sestry Aninky.²⁶ Korespondence ze strany Foerstera k Zmeškalovi nabývá osobního tónu, svědčícího o prohlubujícím se přátelství. Pokud se časem podaří shromáždit roztržštěnou Zmeškalovu korespondenci, poskytne jistě přesnější obraz jeho osobnosti. Dopis nese i nevinou glosu, která nepřímo dokazuje, že přes všechny tragické události pro republiku šel život dál. Foerster Zmeškalovi píše, že s manželkou odložili srpnovou dovolenou, protože se báli přeplněných letovisek. V dopisech Foerster často používá množné číslo. Hovoří totiž i za svou paní Olgu, kterou pravidelně uvádí. Mimoděk tím Zmeškala představuje nejenom jako svého osobního přítele, ale přítele celé rodiny. Autor o tom později přinese důkaz v podobě mimořádného dopisu. Listopadový list je opět zakončen krásnou formou, tolik příznačnou pro vzájemný vztah obou mužů: „*Bud'te ujištěn naší láskou a vroucně pozdraven. Nejoddaněji Vaši Foerstrovi. Všem milým přátelům kroměřížským srdečný pozdrav.*“²⁷

1940

V tomto roce nabývá vzájemná korespondence obou mužů poněkud jiného obsahu než v předchozích letech. Foerster se v dopisech Zmeškalovi svěřuje s prací na nové mši. Přátelství obou mužů se vyvíjí a doznává určitých změn. Foerster už se Zmeškalem nediskutuje pouze kroměřížské provedení svých děl, ale svěřuje se mu se svými uměleckými záměry, žádá jej o konzultaci a názor na mnohé profesionální hudební problémy své tvorby. Tento výrazný posun dokládá text dopisů z roku 1940. O mši z roku 1940 Foerster napsal: „*Kladu ji dnes ve*

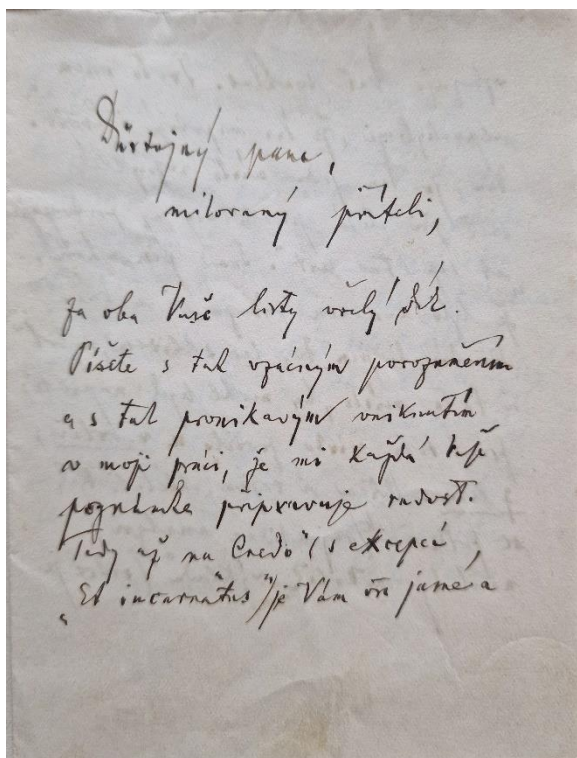
²⁴ Eugen Třason (1886–1950), pedagog, sbormistr Moravanu, člen Pěveckého sboru moravských učitelů

²⁵ František Vrobel (1892–1953), učitel kreslení v kroměřížském učitelském ústavu, ilustrátor, organizátor českého kulturního života v Kroměříži

²⁶ 23. 11. 1939

²⁷ tamtéž

Vaše ruce, jako chudý důkaz své lásky. Jste první, jenž pozná takto moji práci, která chce být než modlitbou a meditací a sloužiti k povznesení srdcí i duší, jež ji budou vnímati.“²⁸

„Důstojný pane, milovaný příteli, za oba vaše listy vřelý dík. Píšete tak s vzácným porozuměním a s tak pronikavým vniknutím v moji práci, že mi každá vaše poznámka připravuje radost.“²⁹

Samozeřejmě je zapotřebí mít stále na mysli zdvořilou slovní formu profesora Foerster, kterou až úzkostlivě dodržoval. Nicméně, text další korespondence v tomto roce i v letech příštích je konstantní a homogenní.

Svoje dopisy oba muži prokládali latinskými úslovími, které je dokladem znalosti klasického jazyka. Zmeškal latinu používal jako muž víry a Foerster jako všestranně vzdělaný člověk.

Celou Foersterovu tvorbu prostupuje i nadále pevná víra, což jistě u jeho korespondenčního protějšku vyvolávalo porozumění a souhlas: *„Střídání obou harmonií kolébá jej (člověka) v spánek, neb člověk milující sladkého Pána*

Ježíše chce mu projevití svoji celou lásku, kolébá to přesvaté tělo jako matka své dítě.“³⁰

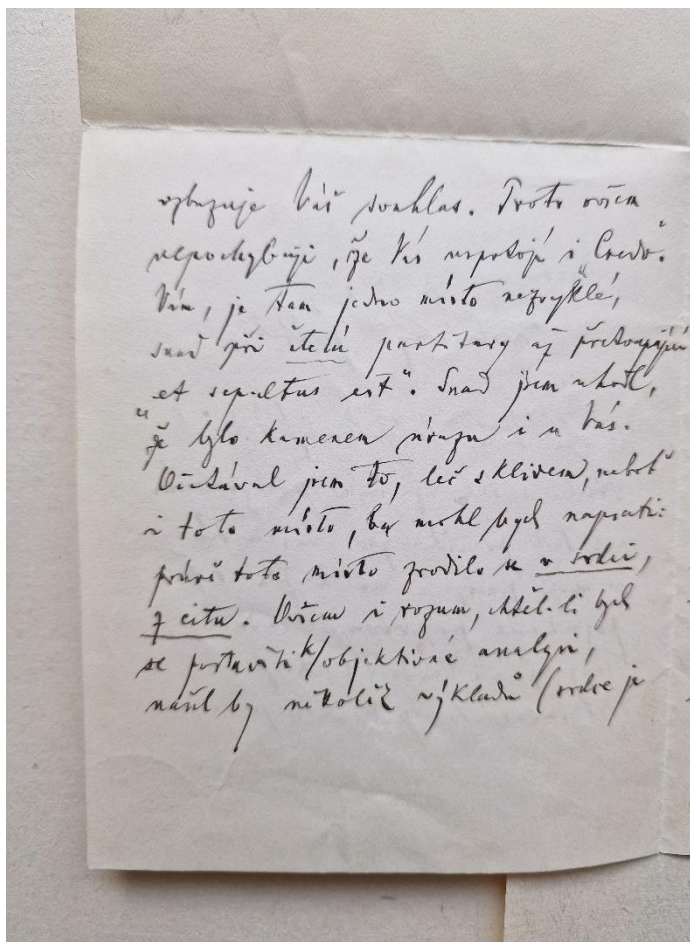
V témže dopisu se objevuje umělcovo vysvětlení pojetí, koncepcí, kterou Foerster zvolil.

Komentáře obou mužů se týkají s velkou pravděpodobností díla, která Foerster dopsal právě v roce 1940, jde o *Missa in honorem sanctissimae trinitatis*. Později se oba vrátí i ke starším věcem, která Foerster díky Zmeškalovi bude souborně vydávat v nakladatelství Velehrad. Půjde zejména o *Missa in honorem Francisci Assisiensis* z let 1925/1926.

²⁸ 4. 11. 1940

²⁹ 15. 11. 1940

³⁰ tamtéž

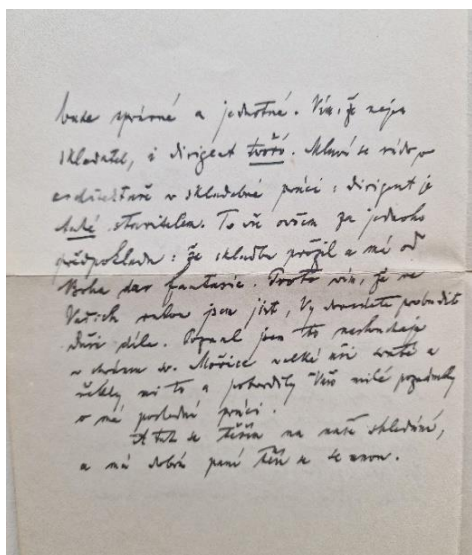

„Vím, že je tam jedno místo nezvyklé, snad při čtení partitury až překvapující. Snad jsem uhodl, že bylo kamenem úrazu i u vás.

Očekával jsem to, leč s klidem, neboť i toto místo by mohl bych napsati: právě toto místo zvolilo se v srdci, z citu.“³¹

15. 11. 1940, str. 2

Ke své mši svaté se Foerster vrací prakticky v každém dopisu Zmeškalovi po celý tento rok a podle kontextu jeho odpovědí lze usuzovat na korespondenci odbornou a velmi živou.

„Vím, že nejen skladatel, i dirigent tvoří ... dirigent je také stavitelem. To vše ovšem za jednoho předpokladu, že skladbu prožil a má od Boha dar fantazie.

Proto vím, že ve Vašich rukou jsem jist, vy dovedete probudit duši díla. Poznal jsem to poslouchaje v chrámu sv. Mořice velké mši svaté a řekly mi to a potvrdily vaše milé poznámky k mé poslední práci.“³²

V roce 1940 zemřela manželce Foersterova Olze maminka. K dopisu ze září 1940 Olga připojila Zmeškalovi jednu stranu vlastnoručního textu. Ve Fricově souboru je to jediný doklad vztahu Olgy ke Zmeškalovi.

2. 12. 1940

³¹ 15. 11. 1940 str. 2

³² 2. 12. 1940

Důstojný pane rektore,
srdčně děkuji za projev
Vaší soustrasti při odchodu
mé maminky. Z Vašich rukou
je mi soláček milý.
Věnujete-li laskavě na
naši předobrou maminku při
mí srate, budu Vám se sde
rděna. Za všechny díky
Vašeho přátelství rovně děk!
Buďte ujistěn moji upřímnou
úctou.
Olga Foersterová

1941

Tento rok byl bohatý na vzájemnou korespondenci. První dva dopisy se nesly v duchu oboustranných starostí ze špatného zdravotního stavu Zmeškala a Foersterovy manželky Olgy. Zmeškal na konci roku 1940 prodělal těžkou chřipku a v lednu nového roku se jeho stav spíše zhoršoval. Po důkladném vyšetření mu byla diagnostikována leukemie. Zdravotními potížemi prošla i Foersterova žena, a navíc se mi při pádu doma zle poranila. Zmeškal se plnou diagnózu dozvěděl v únoru 1941 a v březnovém dopise s ní seznámil svého přítele. To oba pochopitelně

stavělo do nové situace. K běžné a umělecké konverzaci se přidávají starostlivé dotazy na zdravotní stav. Pro Zmeškala to bylo tím obtížnější, že se válečné mraky stahovaly nad samou existencí „malého“ semináře a gymnázia v Kroměříži a on se seznamoval s obtížnou rolí ředitele semináře. Foerster Zmeškala i svoji ženu láskyplně nazývá „svými malými pacienty“³³, ale obavy jsou z korespondence zcela zřetelné.

Pro Foerstera je tento rok plný tvorby, píše několik sborových skladeb, má ale dost starostí s vydáváním skladeb z předchozích let. Přípravoval se Památný rok Dvořákův a Foerster měl pronést úvodní slavnostní řeč, vysílanou rozhlasem.

Dopis z května 1941 je opět plný optimismu, protože Zmeškal Foerstera ujišťoval, že atak fatální choroby byl díky přízni Boží zažehnán. Oba hudebníci se mohli věnovat naplno uměleckým problémům: „*Myšlenka se sólovým vyzněním Hossana je velmi krásná a kde je k dispozici školený hlas, i přednes Benedictus sólově*“³⁴, píše Foerster Zmeškalovi. V tomto dopise se poprvé naplno objevuje jistá obava z existenčního strádání, či spíše poznámka vyznívá jako umělcova starost, aby nebyl podezříván z mamonu: „*Nemusím vás ujišťovat, že komponuje, chci jedině: cantare Domino. Proto bych raději nemluvil o penězích s pány nakladateli. Ale žel, dělník musí žít ze své práce. Vám svěřuji, že jsem dal nejméně dvě třetiny mnou sepsaných skladeb nakladatelům zadarmo. Dnes, kde drahota denně stoupá, není to již možno.*“³⁵ Právě poslední uvedená věta je jedna ze vzácných a kritických poznámek Foerstra, reflektující dobu, ve které musel žít.

Zmeškal nesl velkou zásluhu na tom, že Foerstrovo dílo bylo vydáváno v takovém množství titulů a nákladu a umělec si toho byl velmi dobře vědom: „*Děkuji mnohokrát, že jste mne zbavil všeho vyjednávání*“³⁶ a *přijímám tedy návrh tisíc korun za první, 1000 za druhé vydání. 200 kusů gratis je v každém ohledu přemrštěné, ale mluvte s nakladatelem! Příležitostně račte p. proboštu poznamenati, že je skladatel hůře placen nežli dělník, který právě vedle nás kope základy, má totiž 10 K za hodinu...*“³⁷

Prázdniny tohoto roku tráví manželé Foersterovi v Hukvaldech, odkud dostává Zmeškal dopis, datovaný 15. srpnem. Tento list je v korespondenci důležitý ze dvou důvodů. Je dokladem Foersterova hudebního myšlení, prodchnutého tradicionalismem a samozřejmě i jistým konzervativním přístupem k moderně jako takové. Doslovný přepis textu může dnešního čtenáře překvapit a Foerstera považovat za člověka veskrze nemoderního. Stále však musíme mít na zřeteli jednak věk umělce a také kořeny, z nichž jeho celá umělecká tvorba vycházela. V kontextu doby se v předchozím dopise Zmeškal zeptal Foerster, co si myslí o jazzu. Odpověď následovala: „*Tážete se, jak pohlížím na jazz. Nemám vhodného slova pro naprosté odsouzení té zvrhlosti. Jazz je jedna z nejvíce politování hodných výstředností doby. Nechápu člověka třeba jen průměrné inteligence, který necítí odpor naslouchaje jazzovému orchestru, v jehož zvuku je něco – promiňte, ale není jiného slova – oplzlého a urážlivého. Zavést takového*

³³ 21. 2. 1941

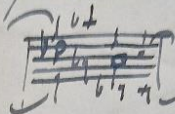
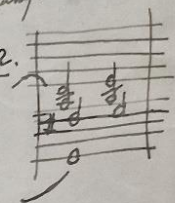
³⁴ 17. 5. 1941

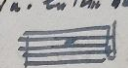
³⁵ tamtéž

³⁶ Zmeškal využil svého dobrého vlivu v nakladatelských domech a vyjednal Foersterovi velmi dobré honoráře

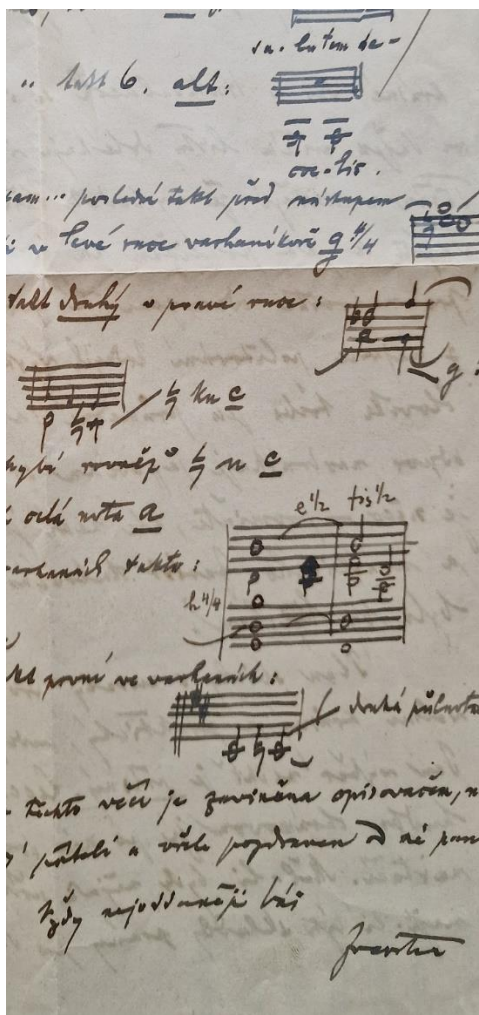
³⁷ 17. 5. 1941

něco do Vašeho internátu bylo by hříchem.³⁸ Inu, lze konstatovat, že Foerster Zmeškalovi jistě velmi důvěřoval, protože takové osobní vyjádření v jeho celé korespondenci nenajdeme a pak, že z uvedeného vyplývá, že opravdu neměl rád jazz.

jest-li bez varhan či s varhanami.
 Nyní přistupuji k této malému opravě ve notě.
 V Kyrie: takt 9. Doplňte as $\frac{1}{2}$ a ve třetí takt 2. alt (Tempo I)

V Credo: (část propter nos homines, takt 4. alt první alt 6. alt: alt

Druhý důvod závažnosti tohoto listu je v mimořádném uvedení části partitur, na kterých umělec Zmeškalovi vysvětluje a obhajuje své záměry při uvedení své mše v Kroměříži. Sám tyto glosy nazývá malými opravami, ale mají příkazovou formu, k čemuž jako autor hudby byl jistě oprávněn.³⁹

Detaily dopisu

1942

Tento rok je ve znamení oboustranné početné korespondence. Zmeškal budoval v Kroměříži sbírku Graduálií⁴⁰ a Offertorií⁴¹ a Foerster velmi ochotně nabízel doplnění sbírky o vlastní skladby: „Opakují vám: cokoliv si budete přát, napíšu rád a co nejdříve vám zašlu.“⁴² Zmeškal překonal vážnou zdravotní krizi z předchozího roku a přes nápor své řídící funkce měl řadu plánů do budoucna. Foerster projevoval o svého přítele starost, v dopisech se často ptal na

³⁹ 15. 8. 1941

⁴⁰ Liturgické knihy, obsahující zpěvy gregoriánského chorálu, včetně graduálie, používané při mešní liturgii. Oproti kancionálu graduál zachycuje především zpěvy na oficiální liturgické texty a v menší míře může obsahovat např. lidové písně s náboženskými motivy

⁴¹ Zpěvy při přinášení obětních darů

⁴² 21. 7. 1942

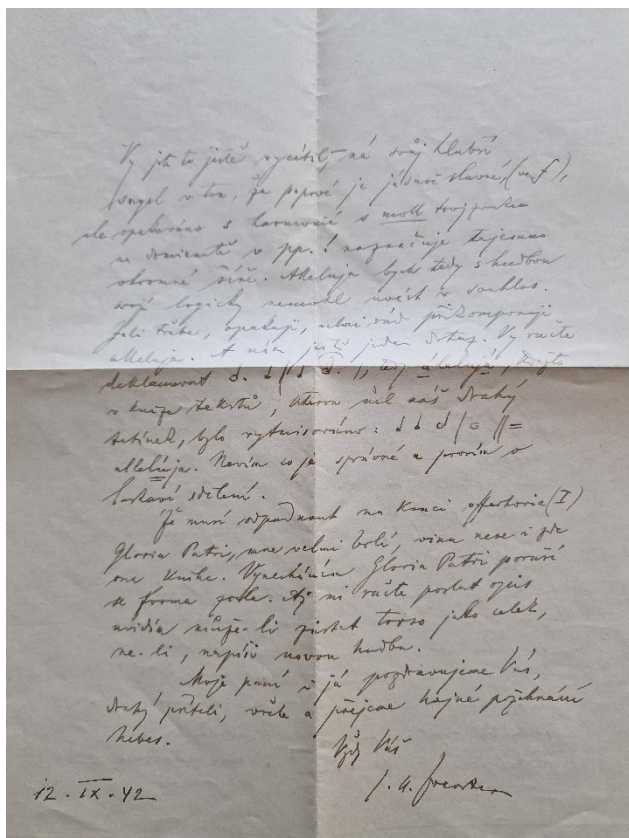
zdraví a tón dopisů měl intimnější ráz. V tomto roce se přes zdravotní problémy navštěvovali, Zmeškal navštívil Foerstera jak v Hukvaldech, tak i v Praze. Je pozoruhodné, že zřejmě nejlépe zdravotně na tom byl ze všech zde jmenovaných právě Foerster. I z jiných pramenů víme, že umělec byl svým způsobem fyzicky aktivní do vysokého věku. Dnes bychom řekli sportovec, nebo použili jiný, modernější termín. Pro jeho dobu by se hodil nejlépe výraz aktivní turista. S manželkou podnikali četné prázdninové cesty, hodně se opalovali a dopisy Foerstera jsou zcela prosté jakýchkoliv známek nemoci nebo i fyzických potíží. Svoje cesty a prázdninové pobyty navíc pilně dokumentoval malbou, což svědčilo také o dobré kondici. V jeho době lidé, pokud měli nadání a talent, používali malbu místo fotografií. Po Foersterovi zůstalo na 360 obrazů, malovaných sice maloformátově, ale ve velmi precizním provedení a nepočetně akvarelů a kresebných momentek.

Zmeškal pokračuje v hudební editorské práci, zařizuje Foersterovi exkluzivní smlouvu s nakladatelstvím Velehrad. To nabídlo umělci vydání všech jeho děl, což mu zajistilo existenční jistotu, ne příliš velkou, ale přeci jen ještě na dlouhá léta. Byl za to Zmeškalovi velmi vděčen, a i v tomto roce s ním v dopisech pilně konzultuje svoje umělecké nápady a záměry.

V září rodina Foersterova sděluje do Kroměříže radostnou událost: „*Důstojný pane, drahý příteli, promiňte, že odpovídám teprve dnes, synáček mé paní se ženil a jak již to bývá, způsobila tato událost v celé rodině rozruch, byť i radostný přece jen připravující mnoho starostí.*“⁴³ Foerster měl se svou druhou ženou Olgou tedy nemanželského syna. Manželka byla ostatně o 36 let mladší, když se umělec podruhé ženil, bylo mu 77 let a jeho ženě 41.⁴⁴

⁴³ 12. 9. 1942

⁴⁴ O umělcově životě více vynikající studie Jany Fojtíkové: Pozůstalost Josefa Bohuslava Foerstra, *Musicalia*, roč. 2, 2010

„Vy jste to jistě vycítil, má svůj hlubší smysl v tom, že poprvé je jásavé slavné (ve f), ale opakováno s harmonií s moll trojzvukem na dominantě v pp! naznačuje tajemno...“⁴⁵

Citace ze zde uvedeného originálu je výmluvnou ukázkou důvěry Foerstera ve Zmeškalův umělecký úsudek a erudici. V mnohém tón jejich dopisů připomíná korespondenci s Foersterovými dalšími přáteli, zejména sochařem Bílkem⁴⁶ a dalšími. Víme, že umělec zanechal mnoho dopisů a stovky jich napsal. Jeho korespondenční pozůstalost je stále předmětem zkoumání, zatímco Zmeškalova pozůstalost je roztržena mezi desítky jeho přátel a známých. Kromě Fricova souboru se mnoho nedochovalo nebo nebylo dosud sceleno. Hlavním důvodem je to, že význam tohoto muže a umělce je prostě dosud nedoceněn. Nicméně na velkém souboru

Foerstrových dopisů Zmeškalovi lze poměrně dobře definovat jejich vztah lidský i profesní.

Osobní tón dopisů, obsah plný informací rodinného charakteru přecházel volně do odborné diskuse, kdy se velmi často Foerster dožadoval Zmeškalova souhlasu: „*Pokud se týče Graduálií, nebude možno zaměnit saecula za aleluja. Musí-li tam býti zpíváno aleluja, bude nutno záměr skladby úplně změnit, neb aleluja přikomponovat.*“⁴⁷

Během srpna a září roku 1942 posílá Foerster Zmeškalovi další skladby a slibuje nové, jen po něm žádá dodání konkrétních textů, na které má složit hudbu. V tomto roce se vrací ke *Mši ku cti nejsvětější trojice*, kterou chtěl Zmeškal v Kroměříži slavnostně uvést a slibuje mu poslat výtisk. Foerster ovšem naříká nad liknavostí tiskáren⁴⁸, kterým trvá neúnosně dlouho, než originál skladby převedou do tisku. Běžná doba byl podle Foerstera půl roku i třičtvrtě. O jeho skladby byl v té době mimořádný zájem právě na „venkově“, kde menší i větší umělecká tělesa jeho díla rády uváděly na umělecké scény. Čekat na noty takovou dobu bylo problematické. Kroměříž ovšem měla Zmeškala, a tak dostávala přednost. Zmeškal samozřejmě neuváděl jen díla Foerstera, proto je tolik příznačné pro jeho dobu označení „hudební Kroměříž“. Je zajímavé, že Foerster posílal do Zmeškalových rukou i originální rukopisy své tvorby. Je to poněkud neobvyklé a z dnešního pohledu jistě i riskantní. Důkaz o tom máme již

⁴⁵ 12. 9. 1942 str. 2 odst. 1

⁴⁶ Viz studie Fojtíkové v *Musicalia*, roč. 2, 2010

⁴⁷ 12. 9. 1942

⁴⁸ Jeho produkci tiskla i pod nakladatelstvím Velehrad Průmyslová tiskárna

v korespondenci z roku 1940: „*Manuskript své mše Vám dávám, ale prosím o opis. Budete se divit, ale nemám v Praze žádného opisovače. Dva zemřeli.*“⁴⁹

Dopisy Zmeškalovi z roku 1942 mají čitelný starostlivý podtón, přes veškerou radost ze zlepšení zdravotního stavu nezastírají jisté obavy.

„*Moje paní i já tiskneme Vaše ruce vděčně a s velkou oddaností. Vždy Vaši Foerstrovi. Srdečný pozdrav všem milým přátelům ve zlaté Kroměříži.*“⁵⁰

1943

Začátek roku korespondenci charakterizuje pilná hudební spolupráce. Foerster poslal Zmeškalovi svoji hudbu na texty, které mu byly poslány. Z textu vyznívá oboustranná ohleduplnost a respekt k práci druhého. Zmeškal plnil pokyny skladatele, a pokud potřeboval změnu, vždy o ni požádal.

„*Napsal jsem skladbu hned po přijetí vašeho textu, ale nechal jsem ji ležet, abych měl jakýsi odstup, než vám ji zašlu.*“⁵¹ Foerster byl také velmi důsledný a svoje umělecké sliby, dané Zmeškalovi se vždy snažil plnit co nejdříve. Vztah obou pánů pokračuje v linii oboustranné úcty, kterou nikdy nepřekročili. K žádnému tykání tedy nedošlo: „*Vroucí dík za Vaši lásku a tisíc pozdravů. Vždy Váš Foerster.*“⁵²

Pokud sledujeme stav korespondence v retrospektivě uplynulých let, je vidět, že v některém roce si oba vyměnili třeba jen 3 dopisy, případně korespondenční lístky s pozdravem. Je to ale v přímé souvislosti s tím, že se oba viděli fyzicky. Naopak jsou roky, kdy následují i tři dopisy v jednom měsíci.

V jarních měsících se nečekaně prudce zhoršil Zmeškalův zdravotní stav. Zázračné překonání první ataky z roku 1940 naplnilo pacienta předčasným optimismem a se svým zdravotním stavem si dál mnoho starostí nedělal. Ostatně své uzdravení přičítal jednoznačně Božímu zásahu a kdo byl on, aby opravoval Boží záměr? Nešetřil se a nemoc se vrátila v plné síle. I tón dopisu Foerstera, psaného v březnu z Hukvald u Turnova, je temnější a plný obav o přítelovo zdraví. Oba však řeší i pracovní a umělecké problémy. Foerster se Zmeškalovi vyznává ze své lásky k Lisztovi a těší se na poslech jeho oratoria „Kristus“. Při té příležitosti i letmo hodnotil soudobou hudbu, považoval ji vesměs za příliš moderní a „*nervosní*“. Dopis končí opravdu dojemnou glosou: „*Drahý náš příteli, buďte co nejvřeleji pozdraven a požehnání buď s vámi. S úctou a oddaností Vaši F...a choť.*“⁵³

V únorovém dopise při tom Foersterovi považují Zmeškalovu návštěvu Prahy v květnu za hotovou věc a těší se na shledání. I březnový dopis obsahoval přes výše uvedené řadu informací, které byly pro umělce potěšitelné. Především nově probuzený zájem editorů o vydání jeho

⁴⁹ 9. 11. 1940

⁵⁰ 17. 11. 1942

⁵¹ 16. 1. 1943

⁵² tamtéž

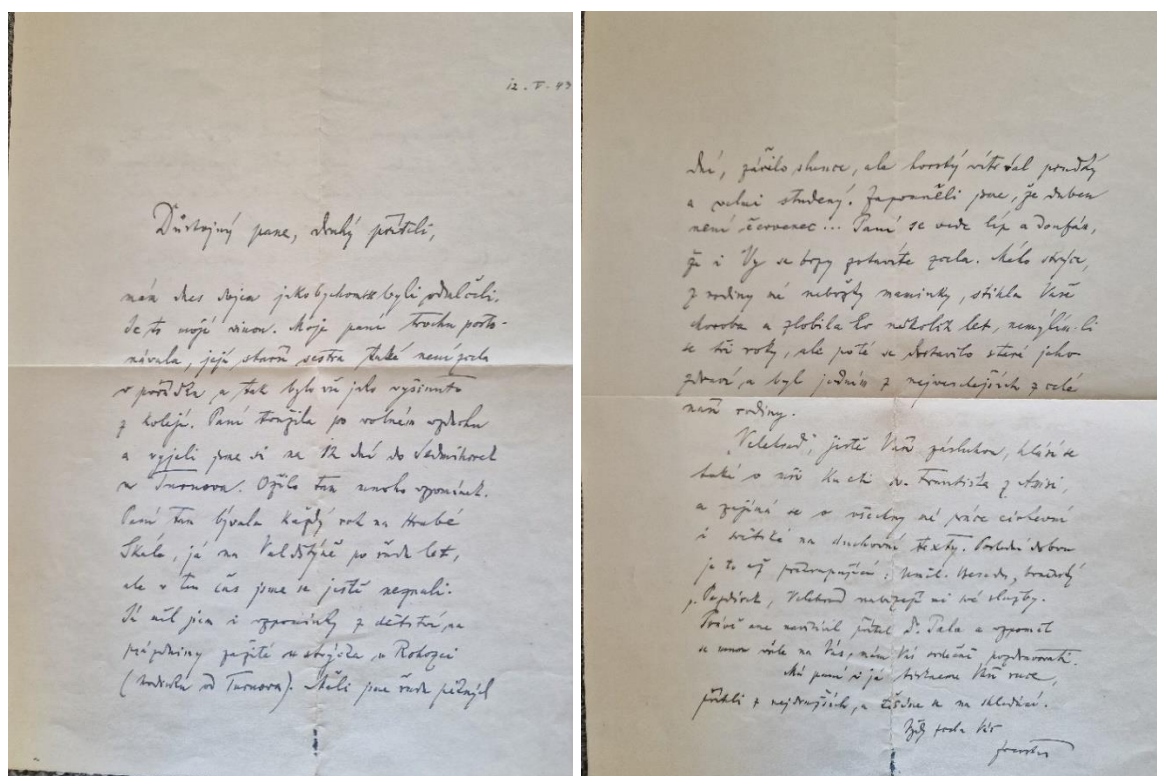
⁵³ tamtéž

skladeb jej naplňoval optimismem a sděloval Zmeškalovi i řadu intimních vzpomínek na dětství.

Poslední dopis

Je datován 12. 5. 1943, tedy pouhých sedm dní před Zmeškalovým úmrtím. Není uveden ve Fricově seznamu, musel tedy pravděpodobně ležet mimo svazek korespondence, možná i nečtený na Zmeškalově stole a do souboru byl zařazen později. Nic nenasvědčovalo tomu, že si je Foerster vědom fatálního stavu přítele a je možné, že si to neuvědomoval ani Zmeškal. Popisuje cestu se svou paní do Velichovek a při té příležitosti sklouzl do vzpomínek. Píše Zmeškalovi o prázdninách, které prožíval jako malý chlapec u strýčka v Rohozci u Turnova. Vyjadřuje naději, že se Zmeškal plně zotaví a z jeho útěšných slov umírajícímu muži opravdu mrazí. Píše o případu svého strýce, který trpěl stejnou chorobou jako Zmeškal, a přesto se z ní uzdravil. Poslední slova, která kdy svému příteli, knězi a hudebníkovi Zmeškalovi napsal, znějí: „Má paní i já tiskneme Vaše ruce, příteli z nejdražších, a těšíme se na shledání. Vždy Váš Foerster.“⁵⁴

Josef Zmeškal zemřel 19. 5. 1943

Poslední dopis Foerstera Zmeškalovi

Smrtí Zmeškala se uzavírá jedna velká kapitola přátelství, které pravděpodobně nepoznalo žádnou velkou krizi. Oba muže spojovala řada věcí, kterých se tato studie dotkla. Na závěr je však dobré zdůraznit jeden styčný moment. Tím je Foersterova „spiritualizace citu“. Jeho víra v Boha byla velká a hluboká a projevuje se intenzivně nejenom v jeho tvorbě hudební, ale také

⁵⁴ 12. 5. 1943

výtvarné, literární a lidské. To bylo něco, co jej se Zmeškalem, duchovní osobou a mužem nesporně charismatickým, spojovalo. Ze strany Foerster, muže výrazně staršího, nenacházíme onu shovívavost starců, kterou mladým dávají najevo svoji převahu. Naopak, neochvějná úcta a lidská slušnost doprovází jeho celou korespondenci. Studie je samozřejmě limitována a do jisté míry devalvována tím, že je k dispozici pouze jednostranná korespondence. O osobních charakteristikách a lidských postojích Zmeškala můžeme pouze spekulovat. Opírat se o nepřímá svědectví jeho studentů, známých a přátel. Hodně pomáhá při hledání odpovědí komparativní metoda. Autor srovnával dikci i obsah ostatní bohaté korespondence Zmeškala a hledal shody i rozdíly v postojích a charakteristikách. Foerster viděl ve Zmeškalovi nepochybně vysokou morální a duchovní autoritu. Navíc jeho jistá naznačovaná nepraktičnost v materiálních otázkách nalézala u Zmeškala dobrou oporu, protože ten přicházel s řešeními, které například odstraňovaly umělcovy finanční potíže. Opakovaně se umělec přesvědčoval, že Zmeškalovo chování k němu je upřímné a bez vedlejších záměrů. Svědčí o tom jednoznačně prohlubovaná důvěra mezi muži, kterou můžeme definovat jako opravdové přátelství.

Zmeškal ostatně nebyl jediný duchovní, který se ve Foerstrově okruhu pohyboval. Tento hluboce zbožný umělec dával přednost lidem duchovního stavu nebo těm, kteří se s ním v duchovním prožitku shodli. Svědkem toho je například přátelství s budoucím biskupem Lebedou, který se nakonec stal i Foerstrovým zpovědníkem. Foerster i Zmeškal se stali, každý po svém, svědkem víry. Po komunistickém převratu se velmi starý Foerster stal opět obětí neurvalého výpadu profesora Zdeňka Nejedlého. Ten v roce 1948 otiskl v časopise VAR⁵⁵ článek o umění a náboženství, kde dokazoval, že náboženské umění zemřelo středověkem. Podle Nejedlého byl i Antonín Dvořák „na kostelno nabarvený“, ale skutečného náboženského obsahu Dvořákova hudba postrádá. V odkazovaném článku Nejedlý píše: „...v celém Smetanově díle není ani tóněk, který by zaváněl duchem náboženství ... ale nejinak je tomu i u Dvořáka, i když on napsal díla přímo s náboženskou tematikou, Requiem, Tedeum, Sv. Ludmilu. Ale i to je buď kostel, obřad a žádné náboženství...“ Nejedlý tak do skupiny nenáboženských autorů zařadil i J. B. Foerster. Ten na tento výpad neodpověděl. Jednak pro vysoký věk, a také mu to možná již nestálo za to. Nakonec se ovšem Foerster k celému problému vyjádřil v rozhovoru s Miroslavem Matoušem⁵⁶, zajímavým mužem, který vedl rozhovory s českou kulturní elitou. 90letý Foerster odmítl Nejedlého závěry a zdůraznil důležitou myšlenku. Duchovní umění se nemusí nutně vyznačovat náboženskými pojmy. A doložil to v rozhovoru slovy Písma: „Ne každý, kdo mi říká Pane, Pane, vejde do království nebeského, ale kdo plní moji vůli...“⁵⁷ Každé umění, které povznáší srdce, je duchovní, uzavírá Foerster.

Škoda, že P. Josef Zmeškal byl v tuto dobu již mrtev. Určitě by stálo za to číst jeho komentář k případné spáse a nebeskému království pro profesora Zdeňka Nejedlého.

©: Mgr. Libor Ondráček, 2024

⁵⁵ Nejedlý, Z.: Slovo o náboženství. Var – list pro kulturní otázky, 1948, roč. 1, č. 18–19, str. 529–544

⁵⁶ <https://www.pametnaroda.cz/cs/matous-miroslav-1921>

⁵⁷ Matouš 7:21-28